

ทำไม? ฉันจึงต้องเป็นแม่ที่ดี: แนวคิดในพุทธศาสนาเถรวาท
The concept of “why have to be a good mother”
in Theravada Buddhism

มนตรี เพชรนาจักร
Montree Phetnachak^๑

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “ทำไม? ฉันจึงต้องเป็นแม่ที่ดี: แนวคิดในพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า การพิจารณาการกระทำของหญิงผู้เป็นแม่ อาจแยกออกเป็น ๒ กลุ่มคือ (๑) แม่ผู้เป็นแบบอย่างแห่งความประพฤติที่ดี จะมาจากพื้นฐานชีวิตที่ดี (กุศลมูล) เรียกว่า “แม่แบบแห่งความดี” (๒) แม่ผู้ประพฤติไม่ดี จะมาจากพื้นฐานที่ไม่ดี (อกุศลมูล) เรียกว่า “แม่แบบแห่งความไม่ดี” ในการเป็นแม่แบบแห่งความดี แม่จะต้องมีหลักจริยธรรมที่สำคัญคือ (๑) หลักจริยธรรมของผู้สร้างโลก (พรหมวิหารธรรม) (๒) หลักจริยธรรมสำหรับผู้ควรแก่การบูชา (เทวธรรม) (๓) หลักจริยธรรมสำหรับกัลยาณมิตรผู้เป็นครูของโลก (กัลยาณมิตรธรรม) (๔) หลักกรรม (๕) หน้าที่ตามหลักทศ ๖ โดยรวมคือ “ไตรสิกขา” หลักจริยธรรมดังกล่าว มีความสัมพันธ์กับกตัญญูทศวิถีธรรม ในลักษณะ “การกระทำเชิงจริยธรรม” โดยแม่จะอยู่ในฐานะ “บุพพการี” และลูกจะอยู่ในฐานะ “กตัญญูทศวิถี” ต่างทำหน้าที่ต่อกัน พุทธศาสนากล่าวว่า เหตุผลสำคัญในการที่ลูกจะต้องตอบแทนคุณของแม่เพราะแม่มีบุญคุณ อย่างไรก็ตาม การกระทำเชิงจริยธรรมของทั้งสองฝ่ายนั้น จะต้องตั้งอยู่บนหลักจริยธรรมเรื่อง “ความไม่ประมาท” เป็นสำคัญ

คำสำคัญ : แม่, แม่ที่ดี, พุทธศาสนาเถรวาท

---

^๑ สาขาวิชาความขัดแย้งและสันติศึกษา สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
Program in Conflict and Peace Studies, Peace Studies Institute Prince of Songkla
University, Thailand.

Abstract

The study of the “why have to be a good mother” concept in Theravada Buddhism found that the considering the actions of the woman who was the mother, we can divide the two groups: (1) the mother as a model of good conduct which was the basis of the good life (Kusalamola) called “archetype of goodness” (2) mothers who behave badly which comes from a basis of the badly life (Akusalamola) called “archetype of badness”. In an archetype of goodness, Mother should have an ethic that is (1) the code of ethics of the creator (Phrahamawiharathamma) (2) the code of ethics of worthy of worship (thewathamma) (3) the code of ethics of good friend who was a teacher of the word (4) the code of ethics of action (kusalakammaphatha/karma) (5) the code of duty in all six directions. All included in the “threefold” (Tisikkha). The ethics of motherhood be related with the Katanyukatavethi (Gratefulness) in form of “Moral action” that is to say the mother who was the “bupphakari” (benefactor) while son who was the “Katanyukatavethi” two acting together. As the two ropes was spin into spiral. Buddhism says a key reason for gratitude of the mother is the mother has obligation. However, the moral action of the parties shall behaved on ethical principle of “Vigilance (Appamatha)” is important.

Keywords: Mother, Good Mother, Theravada Buddhism

๑. บทนำ

ข้อมูลทางสถิติพบว่า ในประเทศไทยมีผู้หญิงทำแท้งประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ ราย/ต่อปี^๒ การทำแท้งของผู้หญิงดังกล่าวเป็นการบ่งชี้ถึงความไม่ต้องการที่จะมีลูก ในมิติของจริยธรรมมีความเป็นไปได้ที่จะพิจารณาว่าผู้หญิงดังกล่าวไม่มีสถานะของ “ความเป็นแม่” เพราะไม่มีลูกที่จะแสดงจริยธรรมของความเป็นแม่ อย่างไรก็ตาม จากสื่อสิ่งพิมพ์เราจะพบว่า ผู้หญิงบางคนแม้จะคลอดลูกออกมาแต่ไม่ได้เลี้ยง บางคนนำไปวางทิ้งไว้ตามสาธารณะ บางคนนำไปฝากผู้อื่นให้เลี้ยงดู ปัญหาที่น่าพิจารณาคือ จริยธรรมความเป็นแม่เปิดกว้างถึงผู้หญิงผู้สักแต่กำเนิดลูกหรือไม่?

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๑ได้ประเมินสถานการณ์ความเสี่ยงภายในประเทศ พบว่า สังคมไทยเผชิญวิกฤตความเสื่อมถอยด้านคุณธรรมและจริยธรรม และมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย^๓ ดังนั้น เป้าหมาย

^๒มูลนิธิเพื่อสุขภาพและสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ของสตรี (แห่งประเทศไทย), “สถิติและสถานการณ์การทำแท้งในประเทศไทย” ในฐานาน ข้อ มูล สื่ อ อิ เล็ก ท ร อ นิก ส์ <http://www.womenhealth.or.th/home-facts-aboriton.html/> ๘ มิถุนายน ๒๕๕๙.

^๓สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, “แผนพัฒนาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙” โปรแกรม PDF ใน ฐานาน ข้อ มูล สื่ อ อิ เล็ก ท ร อ นิก ส์

หลักข้อ ๒ ของแผนพัฒนาฯ จึงมุ่งให้คนไทยมีการเรียนรู้ มีคุณธรรมจริยธรรม...^๔

พุทธศาสนามีเนื้อหาจำนวนหนึ่งที่พิจารณาถึง “แม่” ที่ผ่านมามีเนื้อหาดังกล่าวยังไม่ได้มีการดำเนินการในแง่ของวิชาการ อันเพียงพอที่จะเป็นบทเรียนในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียนแบบเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และตระหนักถึง “ความเป็นแม่” และ “เหตุผลที่ต้องทำดีต่อแม่”

ดังนั้น จึงเห็นว่า น่าจะมีศึกษาในเรื่องดังกล่าว เพื่อเป็นองค์ความรู้ที่มีเหตุผลสนับสนุนว่า “อะไรคือกรอบความคิดเรื่องแม่” “แม่ที่ดีตามแนวพุทธศาสนาคืออะไร” “ทำไม ผู้หญิงจึงต้องเป็นแม่ที่ดี” และเหตุผลที่ว่า “ทำไม ลูกจึงต้องให้ความสำคัญกับแม่” ซึ่งอมความถึงสำนึกของความเป็นแม่ ความเป็นแม่ที่ดี เหตุผลของการที่ต้องเป็นแม่ที่ดี และเหตุผลที่ต้องให้ความสำคัญกับแม่ ตามกรอบความคิดในพระพุทธศาสนา อันจะได้นำไปใช้เป็นข้อมูลสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรมเชิงเหตุผลในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรม ทั้งในสถาบันการศึกษาของรัฐและเอกชน

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง “แม่” ในพุทธศาสนาวิเคราะห์พุทธจริยธรรมของ “ความเป็นแม่” และ วิเคราะห์ความสัมพันธ์

http://www.nesdb.go.th/main.php?filena me=develop_issue. / ๕ ธันวาคม ๒๕๕๙. หน้า(๔).

^๔เรื่องเดียวกัน. หน้า (๙).

ของจริยธรรม “ความเป็นแม่” กับ “กตัญญู กตเวทิตธรรม” ในพุทธศาสนา

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเอกสาร (documentary research) มีการดำเนินการวิจัยและวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลดังต่อไปนี้

๑) การคัดเลือกเอกสาร

เอกสารที่นำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย เอกสารระดับปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก จำนวน ๔๕ เล่ม ที่เป็น ภาษาบาลีจะใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เป็นภาษาไทยจะใช้ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบกัน ซึ่งจะคัดเลือกมาเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับแม่ และบริบทของแม่เท่านั้น และเอกสารอื่นๆที่อาจสนับสนุนเอกสารระดับปฐมภูมิได้แก่ อัลกุราน พระคริสตธรรมคัมภีร์ เต่าเต็กเก็ง เป็นต้น

๒) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยที่ค่อนข้างไปทางนามธรรม (Abstract) เครื่องมือ/แนวคิด/ทฤษฎีที่นำมาใช้จึงเป็นระบบการคิดคือ (๑) หลักความจริงสายกลาง (มัชฌิมนธรรม) เช่น ไตรลักษณ์ กรรม เป็นต้น (๒) หลักปฏิบัติสายกลาง (มัชฌิมาปฏิบัติ) เช่น ทิศ ๖ มงคลชีวิต ๓๘ เป็นต้น (๓) เกณฑ์การตัดสินความดี-ความชั่วในมุมมองของพุทธปรัชญา เช่น กุศล-อกุศล ลีลา เป็นต้นและอาจจำเป็นต้องใช้ทฤษฎีจริยศาสตร์ ประกอบด้วย คือ ทฤษฎีจริยศาสตร์เชิงบรรทัดฐาน (normative ethics) เช่น ทฤษฎีจริยศาสตร์ที่เน้นผลการกระทำ

(consequentialism) หรือ อันตวิทยา (teleology) จริยศาสตร์เชิงคุณธรรม (virtue ethics) เป็นต้น

๓) ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

แยกข้อมูลออกเป็น ๒ ส่วนคือ ข้อมูลระดับปฐมภูมิ และข้อมูลระดับทุติยภูมิ เลือกเฟ้นข้อมูลตามประเด็นหลักและประเด็นย่อยในแต่ละระดับของข้อมูล นำมาเรียบเรียงเชิงวิเคราะห์และอธิบายสาระสำคัญของเนื้อหาประกอบด้วย (๑) เนื้อหาเกี่ยวกับ “แม่คืออะไร” (๒) จริยธรรมความเป็นแม่ และ (๓) ความสัมพันธ์ของจริยธรรมความเป็นแม่กับกตัญญูกตเวทิตธรรม

๔) ของเขตของการวิจัย

ในด้านเนื้อหา จะพิจารณาเฉพาะแนวคิดเรื่อง “แม่” และที่สัมพันธ์กับแม่ตามแนวพุทธศาสนา/พุทธปรัชญา/พุทธจริยศาสตร์ อย่างไรก็ตาม หากมีเนื้อหาอื่นๆที่พิจารณาแล้วน่าจะเกี่ยวข้อง ก็จะมาพิจารณาด้วยเช่น เรื่องพ่อ พี่น้อง เป็นต้น โดยพิจารณาจากเกณฑ์การใช้คุณธรรมจริยธรรมร่วมกัน เอกสารที่นำมาใช้จะมุ่งเน้นวรรณกรรมไทยเป็นสำคัญ แต่จะนำเอาวรรณกรรมต่างประเทศมาพิจารณาก็ต่อเมื่อเนื้อหาดังกล่าวไม่สามารถอธิบายให้เข้าใจได้ด้วยวรรณกรรมไทย และในกรณีที่ต้องค้นคว้าด้วยต้นฉบับเดิมเช่น ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาฮิบรู เป็นต้นในส่วนของพุทธศาสนานั้นจะมุ่งเน้นบนฐานคิดแบบพุทธศาสนานิกายเถรวาท

๔. ผลการวิจัย/ประเด็นที่ค้นพบจากการวิจัย

จากคำถามว่า “แม่คือใคร” ลักษณะของแม่ที่พุทธศาสนาแสดงไว้นั้นมีใจความกว้างหรือแคบเพียงใด และพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับคำว่า “แม่” มากน้อยแค่ไหน จะพบว่า พุทธศาสนาได้ใช้ศัพท์ที่เรียกชื่อแม่นั้นค่อนข้างหลากหลาย อย่างในคัมภีร์อริยานวรรณนา แสดงไว้ ๖ ศัพท์ แต่ละศัพท์มีความหมายที่เจาะจงลักษณะของความเป็นแม่ กล่าวคือ อมมาและ อมพา หมายถึง หญิงที่บุตรธิดาบูชา ชนิด หมายถึง หญิงผู้ให้กำเนิดบุตรธิดา มาตุ หมายถึง หญิงผู้นับถือบุตรด้วยธรรม ขนตติ และ ขนิกา หมายถึง หญิงผู้ให้กำเนิด ส่วนในคัมภีร์มังคลัตถปิณี แสดงไว้ ๖ ศัพท์เช่นกันคือ โทหณีนิ หมายถึง หญิงที่แพ้วท้อง สุหทา หมายถึง หญิงที่มีจิตใจอ่อนโยน ขนยนต์ และ ขนตติ หมายถึง หญิงที่ให้กำเนิดลูก โตเสนตี หมายถึง หญิงที่คอยขับกล่อม เหน้กล่อม เลี้ยงดูลูกให้ร่าเริงเบิกบาน และโปเสนตี หมายถึง หญิงที่คอยดูแล เอาใจใส่ เลี้ยงดูลูกไม่ได้ขาดตกบกพร่อง ดังนั้น เมื่อพิจารณาความหมายจากศัพท์ใน ๒ คัมภีร์นี้ จะพบว่า (๑) แม่ผู้ให้กำเนิดลูก เช่น ขนตติ ขนิกา ขนยนต์ เป็นต้น (๒) แม่ผู้ประคับประคองลูก เช่น โทหณีนิ โตเสนตี โปเสนตี เป็นต้น และ (๓) แม่ผู้มีพระคุณ คือ อมมา และอมพา แต่ใน (๓) นี้ น่าจะคือความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก และเป็นตัวสรุป (๑) และ (๒) เข้ามาด้วย

เมื่อพิจารณาความหมายโดยอรรถจะเป็นการยกย่องให้เห็นว่าแม่มีความสูงส่งและสูงค่า (Value) เพียงใด ซึ่งอาจจัดเข้าใน (๓) แม่ผู้มีพระคุณ ประกอบด้วย แม่คือพรหม แม่คือเทวดาผู้ควรแก่การเคารพคน

แรก แม่คืออาจารย์คนแรก และแม่คือผู้ควรแก่การบูชาอย่างยิ่ง

ลักษณะทางกายภาพของแม่นั้นไม่ได้มีความแตกต่างจากพ่อที่มีรูปร่างเหมือนกัน ยกเว้นทางด้าน “ภาวรูป” ที่แสดงให้เห็นเพศทางกายภาพที่แตกต่างกัน และโครงสร้างร่างกายที่ดูจะอ่อนด้อยกว่าผู้เป็นพ่อ (ซึ่งไม่แน่เสมอไป) ในด้านการทำหน้าที่ต่อลูก ลักษณะทางกายภาพของพ่อไม่อาจทำหน้าที่ได้เหมือนแม่ และแม่สามารถที่จะทำหน้าที่แทนพ่อได้ นอกจากนี้ ลักษณะที่เหมือนกันทางจิตของหญิงผู้เป็นแม่และชายผู้เป็นพ่อคือ การที่หญิงผู้เป็นแม่สามารถบรรลุคุณธรรมชั้นสูงได้ไม่ต่างจากชายผู้เป็นพ่อ

อย่างไรก็ตาม ในพุทธศาสนาไม่ได้มีการจัดแยกแม่ออกเป็นประเภทต่างๆ เหมือนอย่างภรรยา ๗ จำพวก แต่หากเอาแนวคิดดังกล่าวมาเป็นแบบจำลอง ก็น่าจะจัดแม่ออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มแรกได้แก่ แม่ที่ดี ประกอบด้วย แม่ที่เป็นแม่ แม่ที่เหมือนเพื่อน แม่ที่เหมือนพี่น้อง แม่ที่เหมือนคนรับใช้ กลุ่มที่สองได้แก่ แม่ที่ไม่ดี ประกอบด้วย แม่เหมือนเพชฌฆาต แม่เหมือนโจร แม่เหมือนนาย ทางด้านพฤติกรรม แม่ที่ตีมาจากพื้นฐานของชีวิตที่ดีคือ ความเป็นคนไม่โลภ ความเป็นคนไม่คิดประทุษร้าย และความเป็นคนไม่หลง ส่วนแม่ที่ไม่ตีมาจากพื้นฐานของชีวิตที่ไม่ดีคือ ความเป็นคนมักโลภ ความเป็นคนมักคิดประทุษร้าย และความเป็นคนหลงมกมาย แม่แบบแรก เรียกว่า “แม่แบบแห่งความดี” หรือ “แม่แบบแห่งสุจริต” ส่วนแม่แบบที่สอง เรียกว่า “แม่แบบแห่งความไม่ดี” หรือ “แม่ร้าย” หรือ “แม่แบบแห่งทุจริต” ซึ่งอาจเรียกเป็นอย่างอื่นแต่ไม่ใช่คำว่า “แม่”

ในการพิจารณาว่า หญิงที่ทำแท้ง หญิงที่ตั้งครรภ์แทน และหญิงแม่เลี้ยง มีลักษณะความเป็นแม่หรือไม่ จะพบว่า หญิงที่ทำแท้ง มีเจตนาที่จะไม่เอาลูก จะไม่มีลักษณะแห่งแม่ (ในความหมายว่าแม่ที่ดี) จะอยู่ในลักษณะแม่ที่เหมือนเพชรฆาต แต่อาจเป็นไปได้แต่เพียง “หญิงแพ้ออง (โทหิณี)” เพราะ (๑) นางไม่ได้มีความต้องการจะกำเนิดลูก (๒) ไม่ได้ต้องการจะเลี้ยงดูเอาใจใส่ลูก และ (๓) ไม่ได้มีความหวังที่จะเป็นที่เคารพบูชาของลูก กรณีหญิงตั้งครรภ์แทนหรืออุ้มบุญนั้น พบว่า นางมีลักษณะความเป็นแม่ อย่างน้อยคือ (๑) นางต้องการกำเนิดลูก และ (๒) นางเอาใจใส่ต่อครรภ์ ซึ่งสอดคล้องกับคำว่า ชนิกา โตเสนตี เป็นต้น แต่ค่อนข้างจะหมิ่นเหม่หากหญิงที่ตั้งครรภ์แทน ทำลูกในท้องเสมือนสินค้าที่ค้าขายได้ ซึ่งจะมีลักษณะที่ด้อยค่าความเป็นแม่ หรือ แม่ที่มีรากฐานจากโลภะ อันเป็นอกุศลมูล ในส่วนของหญิงแม่เลี้ยง หรือ แม่เลี้ยงนั้น แม่จะไม่ใช่แม่ผู้ให้กำเนิด แต่นางทำหน้าที่แทนแม่ผู้ดูแลเอาใจใส่ จึงมีลักษณะแห่งแม่ผู้ดูแลเอาใจใส่ (โปเสนตี) คอยซบถ่อม (โตเสนตี) เป็นต้น นอกจากนั้น นางคือผู้นับถือบุตรโดยธรรม (มาตุ) เป็นการนับถือในลักษณะ “เขาคือลูกของเรา” อย่างไรก็ตาม มีความเป็นไปได้กรณีที่แม่เลี้ยงอาจอยู่ในฐานะ “แม่แบบแห่งความไม่ดี” ทั้งนี้เพราะรากฐานที่ไม่ดีนั่นเอง

ข้อคำถามว่า “แม่ที่ดีควรเป็นอย่างไร” พุทธศาสนาได้วางแนวทางไว้ ใดๆหรือไม่เพื่อที่จะนำพาบุคคลไปสู่ความเป็นแม่ที่ดี จะพบว่า แม่ที่ดีคือแม่ที่คุณธรรมซึ่งจะต้องพัฒนาดนทั้งทางด้านร่างกายและ

จิตใจ จากจริยธรรมพื้นฐานให้ไปสู่จริยธรรมชั้นสูง หลักจริยธรรมที่พุทธศาสนาเสนอไว้ ที่นำมาพิจารณาประกอบด้วย (๑) หลักจริยธรรมของผู้สร้างโลก (พรหมวิหารธรรม) หลักดังกล่าวนี้ หญิงผู้เป็นแม่จะต้องมีความรัก ความปรารถนาดี (เมตตา) ต่อลูกอย่างหาประมาณมิได้ คิดสงสารลูกเมื่อลูกตกทุกข์ได้ยาก (กรุณา) ในคราวที่ลูกประสบความสุข ความสำเร็จและความเจริญ แม่จะคอยยินดีด้วย (มุทิตา) และเมื่อลูกสามารถยืนหยัดได้ด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาแม่อีกแล้ว แม่ควรวางใจเป็นกลาง ไม่เข้าไปเจ้ากี้เจ้าการกับเส้นทางที่ลูกเลือกแล้ว (อุเบกขา) (๒) หลักจริยธรรมสำหรับผู้ควรแก่การบูชา (เทวธรรม) หลักดังกล่าวนี้ พุทธศาสนามองว่าเป็นหลักจริยธรรมสำหรับเทวดา ประกอบด้วย ความละเอียดใจหากจะต้องทำสิ่งไม่ดี (หิริ) และความเกรงกลัวต่อผลที่เกิดขึ้นจากการทำสิ่งไม่ดี (โอตตปป) ในการที่หญิงผู้เป็นแม่นำหลักนี้มาใช้ ก็เพื่อการชำระกาย วาจา และใจให้บริสุทธิ์สะอาด (๓) หลักจริยธรรมสำหรับกัลยาณมิตรผู้เป็นครูของโลก (กัลยาณมิตรธรรม) หลักนี้ผู้เป็นแม่มีความอ่อนโยน น่ารัก (ปิโย) นำเคารพ (ครุ) นำยกย่องสรรเสริญ (ภาวนีโย) รู้จักพูดอย่างมีเหตุมีผล (วตฺตา) อดทนต่อถ้อยคำของคนอื่น (วจนกขโม) สามารถกล่าวข้อความที่ลึกซึ้งหรืออธิบายข้อความที่ลึกซึ้งให้เข้าใจได้ง่าย (คมภีรฺ กถิกตฺตา) และไม่ชักนำในทางที่ไม่ดี (โนจฺจฺฐาเนนิโยชเย) หลักจริยธรรมดังกล่าวนี้เพื่อความเป็นคนน่าเชื่อถือ การมีประโยชน์ต่อลูกและสังคมรอบข้าง (๔) หลักกรรม อันได้แก่ ทางแห่งการทำความดี (กุศลกรรมบถ) ๓ ทางคือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ผลของเส้นทาง

สายนี้ก็เพื่อเป็นผู้ไม่มีเวรภัยใดๆและต่อใครๆ ทั้งตนเองและผู้อื่น (๕) หน้าที่ตามหลักทศ ๖ ประกอบด้วย การห้ามปรามลูกจากความชั่ว การให้ลูกตั้งอยู่ในความดี การสนับสนุนลูกให้ได้รับศึกษาและศิลปวิทยา การแนะนำคูครองที่ดีให้ลูก และการมอบทรัพย์สมบัติที่มีอยู่ให้กับลูกในเวลาที่เหมาะสม

ธรรมเหล่านี้มีความสัมพันธ์ในวงล้อมของ “ลึษา” แต่ ลึษาที่ต้องอยู่บนความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิตสาย “แม่แบบแห่งความดี” อย่างไรก็ตาม อาจมีคำถามว่า จำเป็นด้วยหรือที่หญิงผู้เป็นแม่จะต้องมีคุณธรรม? จะพบว่า สถานการณ์เลวร้ายทางสังคม จำนวนมากและอาจจะทั้งหมดที่เกิดขึ้นล้วนแต่เกิดจากการขาดคุณธรรมของบุคคลแม่ที่ดีเป็นความคาดหวังของสังคม ในการที่แม่เท่านั้นสามารถที่จะสร้างลูกที่ดีเพื่อสังคมที่สงบเรียบร้อยในภายหน้า ขณะที่ความคิดทางศาสนาจะยกย่องหญิงผู้เป็นแม่ที่มีคุณธรรมในส่วนของหญิงผู้เป็นแม่เองกับการเกิดมาครั้งหนึ่ง ได้ทำหน้าที่เป็นผู้สร้างโลก คือสิ่งที่ประเสริฐ หากแม่คือแม่แบบแห่งความดี หญิงเช่นนี้คือแม่ที่มีคุณค่าสูง ที่ลูกจะแสดงความกตัญญู และโลกให้ความเคารพนับถือ

เมื่อแม่มีจริยธรรมที่ควรแก่การเชิดชู ขณะที่ลูกจะต้องแสดงออกถึงกตัญญูกตเวทิตธรรม ความสัมพันธ์ที่เป็นไปได้ ระหว่างจริยธรรมความเป็นแม่กับกตัญญูกตเวทิตธรรมคืออย่างไร จะพบว่า พุทธศาสนาได้กล่าวถึงบุคคลที่หาได้ยาก ๒ กลุ่มคือ (๑) บุคคลผู้ทำอุปกัระก่อน (บุพพการี) ในที่นี้หมายถึง “แม่” (๒) บุคคลผู้รู้อุปกัระที่แม่ทำแล้วและตอบแทนคุณ (กตัญญูกตเวทิต) ในที่นี้หมายถึง “ลูก” การที่พุทธศาสนามองว่า เป็นบุคคลที่

หาได้ยาก อาจจะเพราะจริยธรรมของความเป็นแม่และกตัญญูกตเวทิตธรรม มีความละเอียด ลึกซึ้ง และเพราะปกติแล้วคนทั่วไปมีความอยาก (ตัณหา) แต่แม่สามารถข้ามไปได้ปกติคนทั่วไปจะถูกอวิชชาครอบงำ แต่ลูกสามารถข้ามไปได้ อย่างไรก็ตาม จริยธรรมดังกล่าวก็ไม่อยากเกินไปกว่า แม่มีคุณธรรมและลูกผู้มีมโนธรรม จะกระทำได้

การพิจารณาพุทธจริยธรรมที่แยกออกเป็น ๓ ระดับคือ ระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูง จะพบว่าจริยธรรมความเป็นแม่ค่อนข้างจะชัดเจนไปใน “จริยธรรมระดับกลาง” อย่างกุศลกรรมบถ เป็นต้น ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อความสุขทั่วไป (โลกียสุข) ทั้งในชีวิตปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) และอนาคต (สัมปรายิกัตถะ) ในแง่ของสังคมจะเป็น บทบาท/หน้าที่ทางสังคมใน ๓ ลักษณะคือ (๑) บทบาทของการทำเพื่อตนเอง แต่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เช่น ความละเอียด (หิริ) และ กลัวบาป (โอตตปปะ) เป็นต้น (๒) บทบาทในการทำเพื่อลูก เช่น ความรัก (เมตตา) ความสงสาร (กรุณา) เป็นต้น (๓) บทบาทที่ต้องสัมพันธ์กับสมาชิกของสังคม เช่น กล้าถนอมมิตรธรรม เป็นต้น

กตัญญูกตเวทิต คือจริยธรรมของผู้เป็นลูก เมื่อพิจารณาโดยศัพท์จะแปลว่า ผู้รู้อุปกัระที่บุคคลอื่นกระทำแล้ว (กตัญญู) และผู้ทำให้บุคคลอื่นได้รู้อุปกัระที่บุพพการีชงกระทำแล้ว (กตเวทิต) พุทธทาสภิกขุ ให้ความเห็นว่า ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่นที่อยู่เหนือตน เรียกว่า “กตัญญู” การพยายามทำตอบแทนบุญคุณ เรียกว่า “กตเวทิต” ซึ่งดูจะสอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่อธิบายว่า

กตัญญู (คือ) รู้คุณท่าน กตเวที (คือ) ตอบแทน หรือสนองคุณท่าน

กตัญญูกตเวทีมีความสัมพันธ์กับจริยธรรมความเป็นแม่ในลักษณะ “การกระทำเชิงจริยธรรม” กล่าวคือ โดยสถานภาพแม่และลูกไม่ใช่คนเดียวกัน หากแต่สัมพันธ์กันด้วยต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ของกันและกัน การทำหน้าที่คือการกระทำเชิงจริยธรรม เพราะการทำหน้าที่ดังกล่าวมาจาก “มโนธรรม” มิใช่การบังคับให้ยอมตาม ในความสัมพันธ์ดังกล่าว แม่ซึ่งอยู่ในสถานะ “บุพพการี” และลูกซึ่งอยู่ในฐานะ “กตัญญูกตเวที” นั้น แม่เริ่มต้นจากการข้ามผ่านความอยาก (ตัณหา) ขณะที่ลูกเริ่มต้นจากการข้ามผ่านความไม่รู้ (อวิชชา) แม่รักลูกโดยไม่มีสาเหตุ แต่ลูกก็มีเมตตารักใคร่ต่อแม่โดยมีสาเหตุ แม่ทำประโยชน์ต่อลูกไม่ได้หวังสิ่งต่างตอบแทน (ไม่เพ่งเล็งสาเหตุ) แต่ลูกทำประโยชน์ต่อแม่โดยหวังสิ่งตอบแทน แม่จะมีลักษณะมืดมาแล้วสว่างไป แต่ลูกจะมีลักษณะสว่างมาแล้วสว่างไป

ในการที่ลูกจะรู้จักบุญคุณของแม่ อาจจำเป็นต้องใช้ ๒ วิธีหลักคือ (๑) การใช้สติปัญญาพิจารณาไตร่ตรองอย่างละเอียดรอบคอบ (โยนิโสมนสิการ) ถึงการกระทำของแม่โดยรอบ (๒) การอาศัยคนดี/คนรอบข้าง (สัปบุริสสังเสวะ/ปรโตโฆสะ) ผู้กล่าวถึงคุณของแม่ เหตุผลสำคัญที่เราจะต้องกตัญญูกตเวทีต่อแม่ก็เพราะชีวิตลูกเนื่องด้วยชีวิตของแม่ ถ้าไม่มีแม่จะไม่มีลูก เกณฑ์ทางสังคมที่ให้ความสำคัญกับแม่และการฝากชีวิตแม่ไว้กับลูก ขณะที่ข้อมูลทางศาสนาสันับสนุนความกตัญญูกตเวที ผนวกกับการที่บุคคลมีความสามารถเรียนรู้สิ่งต่างๆอย่างหาประมาณ

ไม่ได้ การกตัญญูกตเวทีจึงไม่ใช่เรื่องที่น่าจะเกินความสามารถของมนุษย์ ซึ่งหากลูกมีกตัญญูกตเวที จริยธรรมดังกล่าวนี้จะส่งผลให้ลูกเป็นคนที่มีความดี

การทดแทนคุณแม่นั้น พุทธศาสนามองว่า การให้สิ่งของ การนวดเท้า การปรนนิบัติ เป็นต้น เป็นเพียงการทดแทนคุณแบบพื้นๆ หากจะให้เป็นการแทนคุณขั้นสูงสุด ลูกจะต้องทำให้แม่ผู้ไม่มีคุณธรรมได้มีคุณธรรม ที่มีคุณธรรมอยู่แล้วให้มีคุณธรรมขั้นสูง คือสมบูรณ์ด้วยศรัทธาที่ถูกต้อง มีศีลสมบูรณ์ การบริจจาคอย่างมีเหตุมีผล และใช้ปัญญาในการพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ

ชีวิตแม่นั้นเหมือนกับชีวิตอื่นๆ กาลเวลาผ่านไปก็จะเข้าสู่วัยชรา นัยน์ตาฝ้าฟาง ฟันหักเหลือแต่เหงือก ผมหงอกขาวโพลน ลูกต้องเอาใจใส่ท่านให้ยิ่งยวดในการรักษา อารมณ์ให้ปกติ จิตใจผ่อนคลายจากความยึดมั่น ช่วยเหลือสังคมในบางโอกาส และเลี้ยงดูด้วยปัจจัย ๔ ไม่ให้บกพร่อง ให้ท่านพัฒนาตนเองเพื่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือความสะอาดหมดจดทางใจ (นิพพาน) อันเนื่องด้วยวัยนี้เป็นวัยสุดท้าย จนกว่าจะถึง “ลมหายใจสุดท้าย” เมื่อชีวิตท่านดับลงจากโลกนี้ ความจริงหลังความตายจะขึ้นอยู่กับพลังแห่งกรรมอย่างไรก็ตาม พุทธศาสนาไม่ได้ให้ลูกหยุดการตอบแทนเพียงเท่านั้น เพราะในหลักทศ ๖ ข้อสุดท้าย ระบุว่า เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน ซึ่งเป็นหน้าที่ที่ลูกจะกระทำหลังลมหายใจสุดท้ายของแม่

๕. บทสรุป

งานการศึกษาแนวคิดเรื่อง ทำไม? ฉันทจึงต้องเป็นแม่ที่ดี: แนวคิดในพุทธศาสนา เถรวาทเกิดขึ้นจากการพิจารณาเห็นว่า (๑) สถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงส่งผลกระทบต่อความคิดในการเป็นแม่ที่ดี ทำให้หญิงบางคนที่อุ้มท้องยอมที่จะสละลูกในท้องของตนออกไปเพื่อรักษาสถานภาพทางสังคม จึงพบว่า หญิงไทยทำแท้งประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ ราย/ปี ในด้านเศรษฐกิจเกิดค่านิยมในการอุ้มท้องแทน จึงดูเหมือนมองเด็กในครรภ์ว่าเป็นสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งที่สามารถจะซื้อขายได้ในภาพของการจ้างอุ้มท้อง ดูแล และได้มา โดยเราจะไม่ยอมรับความจริงว่า ในเมื่อเราไม่สามารถจะมีลูกต่อกันได้ เราก็คงจะไม่ยอมทำสิ่งอื่นใดที่อาจเป็นการลดค่าความเป็นมนุษย์ลงไป เพราะในสถานการณ์จริงทางสังคม ผู้มีส่วนได้เสียไม่สามารถจะประเมินได้ถึงผลกระทบทางจิตใจของเด็กที่จะเติบโตขึ้นมาในอนาคต จากสถานการณ์แบบนี้ทำให้พิจารณาได้ว่า จิตวิญญาณความเป็นแม่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสังคม ซึ่งดูเหมือนลูกก็คือวัตถุชิ้นหนึ่งที่เราสามารถซื้อขายได้ เพียงเพราะความอยากจะมี (ภวัตถุ) และลูกอาจจะคือปัญหาของชีวิตทางสังคม จึงยอมที่จะทำแท้ง (๒) มุมมองของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นไปได้ที่บางครอบครัวไม่อาจเลี้ยงลูกให้สมบูรณ์พร้อมด้วยจริยธรรมความเป็นแม่ ลูกต้องการสิ่งใดแม่สรรหามาให้โดยไม่กล้าที่จะขัดใจลูก เพราะเกรงว่าลูกจะไม่รักบ้าง หนีออกจากบ้านบ้าง ไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดบ้าง บางครอบครัวเราไม่มีเวลาในการอบรมเลี้ยงดูลูก จึงปล่อยให้ลูกเรียนรู้จากสิ่งรอบข้างด้วย

ตนเอง ส่งผลเป็นพฤติกรรมของลูกที่เลยบรรทัดฐานทางสังคม เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม ที่ร้ายแรงคือลูกอกตัญญูทำร้ายฆ่าแม่ผู้เป็นเจ้าของ/ให้ชีวิตตนมา^๕

จากสถานการณ์แบบนี้ทำให้คิดได้ว่า ค่านิยมทางด้านจริยธรรมไม่ได้รับการสานต่อที่ดี โดยเฉพาะ “สำนึกในความเป็นแม่” ที่หญิงผู้เป็นแม่จะต้องมี และ “ความกตัญญูกตเวทิต์” ที่ลูกทุกคนจะต้องกระทำ แท้จริงจริยธรรมดังกล่าวนี้มีปรากฏอยู่ในพุทธศาสนาแล้ว หากแต่เป็นคำเทศน์ ปาฐกถา และคำสอน ที่ยังไม่อาจเข้าถึงชั้นเรียนในสถานศึกษาได้ โดยเฉพาะระดับอุดมศึกษา ประจวบกับการศึกษาปัจจุบันมุ่งเน้นวิชาชีพในการเลี้ยงชีวิต เนื้อหาพุทธศาสนาไม่ได้ตอบรับสิ่งนั้นเท่าที่ควร แต่เมื่อสังเกตโดยละเอียด เนื้อหาพุทธศาสนาจะเป็นตัวส่งเสริมให้วิชาชีพในการเลี้ยงชีวิตมีคุณภาพ จึงเห็นควรจะมีการรวบรวม เรียบเรียงโดยอิงความเป็นวิชาการ ก่อนนำเข้าสู่บทเรียนในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียน อันจะเป็นประโยชน์ต่อ “ความเป็นแม่ที่ดี” และ “กตัญญูกตเวทิต์บุคคล” ตามแนวพุทธศาสนา นอกจากนั้นจะเป็นการช่วยกันจรรโลงปัญญาสังคมบนฐานของเหตุผลมากกว่าความเชื่อแบบลอยๆ

---

^๕กรณีลูกฆ่าแม่ กรณีนี้ในสื่อออนไลน์ เป็นตัวอย่าง (๑) ลูกสาวสังเวยแม่ ใน <http://news.sanook.com/1932994/> (๒) ลูกฆ่าปาดคอแม่ ใน <http://news.sanook.com/2030074/> เป็นต้น และกรณีอื่นๆ ที่หาได้ไม่ยากในสื่อออนไลน์ ทั้งในและต่างประเทศ

จากการศึกษาจะพบว่า เมื่อพิจารณา “แม่” ในฐานะผู้หญิงคนหนึ่ง ผ่านแนวคิดเรื่อง ภริยา ๗ ประเภท เป็นไปได้ที่จะจัดหญิงที่เป็นแม่ออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ กลุ่มที่มองว่าเป็น “แม่แบบแห่งความดี” หรือ “แม่แบบแห่งสุจริต” จะคือแม่ผู้ได้รับการยกย่องจากพุทธศาสนา เพราะแม่เหล่านี้ยึดหลักจริยธรรมที่สำคัญหลายประการเช่น หลักพรหมวิหาร หลักเทวธรรม หลักกัลยาณมิตร เป็นต้น โดยจัดแม่เหล่านี้ให้อยู่ในฐานะผู้มีอุปการะก่อน (บุพพการี) และจัดบุคคลที่สัมพันธ์กับจริยธรรมดังกล่าวโดยตรงในฐานะบุตรธิดา ซึ่งบุตรธิดาจะคือบุคคลที่ควรรับรู้ถึงอุปการะคุณของบุคคลผู้มีอุปการะก่อน ดังนั้น จึงเห็นความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมสองส่วนคือ จริยธรรมความเป็นแม่ในฐานะผู้ทำอุปการะก่อน และจริยธรรมของความเป็นลูก ในฐานะผู้รับรู้ความดีที่แม่กระทำต่อตนและกระทำตอบแทนในความดีงามของแม่ที่ทำต่อตนนั้น จึงเป็น “การกระทำเชิงจริยธรรมแบบสานรวม” เหมือนเส้นเชือกที่ผูกมัดเป็นเกลียว โดยฝ่ายแม่จะเอาใจใส่ต่อลูกจนกว่าตนจะหมดลมหายใจ ดังนั้นหน้าที่ของความเป็นแม่ที่มีต่อลูก จึงเป็นหน้าที่ชนิด “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” ขณะที่หน้าที่ของลูกที่มีต่อแม่ หรือการกระทำเชิงจริยธรรมที่มีต่อแม่นั้น ดูเหมือนอาจสิ้นสุดที่ “ลมหายใจสุดท้าย” ของแม่ พุทธศาสนาไม่ได้ระบุเพียงเท่านั้น เพราะผู้เป็นลูกจะต้องแสดงความกตัญญูเลยไปกว่านั้น คือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้จนกว่าชีวิตของตนจะยุติลง จึงอาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็น “การกระทำเชิงจริยธรรมแบบสานรวม” หรือ “ทฤษฎีจริยธรรมเกลียวเชือก”

จากข้อสรุปนี้ทำให้เห็นว่า การที่หญิงคนหนึ่งจะเป็นแม่ที่ดีตามหลักพุทธจริยธรรมนั้น อาจไม่ใช่เรื่องง่ายนัก แต่เพราะความยากที่จะเป็นแม่ที่สมบูรณ์แบบนี้เอง พุทธศาสนายกยกย่องผู้เป็นแม่เทียบเท่า “พรหม” ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดของฮินดู แม่คือผู้นำโลก (ครูอาจารย์คนแรกของลูก) แม่คือผู้ควรแก่การเคารพบูชา และผู้เกื้อกูลโลก ดังข้อความนี้คือ พรหมมาตี มาตาปิตโร ปุพฺพาจริยาตี วุจฺเจระ อามุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ ปชาย อนุกมฺปกาน...^๖

ส่วนผู้เป็นลูกจะเป็นลูกที่ได้ดีได้ก็ต่อเมื่อมี “กตัญญูกตเวที” ดังข้อความที่ว่า “สาธูรูปานํ กตมญฺญ กตเวที...” ทั้งสองฝ่ายจะต้องสัมพันธ์อิงอาศัยกัน เพื่อการทำ “ความดีเพื่อสังคม” หรือ เพื่อร่วมสร้างสรรค์โลกของจริยธรรมที่งดงามต่อไป

^๖ อัง จตฺตก ๒๑/๖๓/๙๒.

บรรณานุกรม

๑. คัมภีร์พระไตรปิฎกและหนังสือภาษาไทย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถา**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข้อบังคับแพทยสภาว่าด้วย หลักเกณฑ์การปฏิบัติเกี่ยวกับการยุติการตั้งครรภ์ทางการแพทย์ ตามมาตรา ๓๐๕ แห่งประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ.๒๕๔๘. ประกาศ ณ วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๘ โดยนายแพทย์สมศักดิ์ โล่ห์เลขา นายกแพทยสภา.

ไทยรัฐออนไลน์. ๒๕๕๘. สถิติทารกถูกทิ้งปี ๒๕๕๗. [online], Available: <http://www.thairath.co.th/clip/6884>. ๒๕๕๘, ๓ ตุลาคม.

พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). มปป.. **คู่มืออุบาสก อุบาสิกา**. กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์.พรีนติ้ง.

_____. มปป.. **“ปาฐกถาเรื่องแม่”** ใน มุลนิธิภิกขุปัญญานันทะ. [online], Available: <http://www.bhikkhupanyananda.org>. ๒๕๕๘, ๑ พฤษภาคม.

พระพุทธรักษาจารย์. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส, ๒๕๕๔.

พระราชบัญญัติ **คุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์** พ.ศ. ๒๕๕๘. ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๓๒ ตอนที่ ๓๘ ก วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

พุทธทาสภิกขุ. **โลกอาจรอดได้แม้เพราะกตัญญูทเวที**. กรุงเทพมหานคร: หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, ๒๕๓๖.

มูลนิธิเพื่อสุขภาพและสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ของสตรี (แห่งประเทศไทย). มปป.. **สถิติและสถานการณ์การทำแท้งในประเทศไทย**. [online], Available: <http://www.womenhealth.or.th/home-facts-aboriton.html>. ๒๕๕๗, ๘ มิถุนายน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙**. โปรแกรม PDF. ๒๕๕๗, ๕ กรกฎาคม.

๒. หนังสือภาษาอังกฤษ

Chandradhar Sharma. *A Critical survey of Indian philosophy*. (varanasi : motilal Banarsidass, 1964.

